

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav bohemistických studií

Bakalářská práce

Rieko Nakamura

Poezie dětem Františka Hrubína

František Hrubín's poetry for children

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Zuzana Hajíčková

2014

Poděkování:

Mnohokrát děkuji PhDr. Mgr. Zuzaně Hajíčkové za odbornou pomoc při realizaci této bakalářské práce, dále bych ráda poděkovala svým rodičům za podporu během celého studia.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 30. 4. 2014

Rieko Nakamura

Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá poezií pro děti Františka Hrubína, a sice jeho třemi sbírkami: *Říkejte si se mnou*, *Dvakrát sedm pohádek* a *Sviť, sluníčko, sviť*. První kapitola je věnována stručnému vývoji české poezie pro děti do poloviny 20. století, dále lidové slovesnosti a především lidové poezii. V druhé kapitole je představen život Hrubína a jeho celková tvorba pro děti. Třetí kapitola se zabývá z hlediska formálního, obsahového, zvukového a jazykového výše uvedenými sbírkami. Ve čtvrté kapitole jsou analyzovány čtyři vybrané básně.

František Hrubín patřil k nejvýznamnějším českým spisovatelům 20. století. Vedle literatury pro dospělé se z celého srdce věnoval dětské tvorbě a je považován za velkého tvůrce moderních dětských básní. V nich vycházel z lidové poezie – především říkadla. Jeho básně jsou kompozičně i tematicky rozmanité, jsou plné radosti a naděje.

Klíčová slova:

František Hrubín, Poezie pro děti, Dětský svět, Obrazotvornost, Rytmus, Rým.

Abstract:

This bachelor's thesis is about František Hrubín's poetry for children. There are his three collections: *Říkejte si se mnou*, *Dvakrát sedm pohádek* and *Sviť, sluníčko, sviť*. The first chapter deals with the development of Czech poetry for children until the mid-twentieth century, folk literature and especially folk poetry. The second chapter introduces us to Hrubín's life and his total works for children. From formal, thematic, rhythmical and verbal points of view are these three collections studied in the third chapter. Four selected poems are analyzed in the fourth chapter.

František Hrubín belonged to the most important Czech writers in the twentieth century. Besides literature for adults Hrubín was devoted to poetry for children wholeheartedly. He is recognized as a great creator of modern poetry for children. A basis of this poetry is folk poetry – especially rhyme. His poetry is diverse compositionally and thematically. It is full of joy and hope.

Keyword:

František Hrubín, Poetry for children, Children's world, Imagination, Rhythm, Rhyme.

Obsah:

Úvod	6
1. Poezie pro děti a lidová slovesnost	8
1.1 Stručný vývoj české poezie pro děti do poloviny 20. století	8
1.1 Lidová slovesnost	13
1.2 Lidová poezie	14
2. Život a tvorba pro děti F. Hrubína	17
2.1 František Hrubín	17
2.2 Lyrik František Hrubín	19
2.3 Hrubínova tvorba pro děti	21
3. Charakteristické rysy Hrubínovy poezie pro děti	24
3.1 Motiv a téma	24
3.2 Forma, rytmus a rým	33
3.3 Jazyk, tropy a figury	37
4. Analýza čtyř vybraných básní	39
4.1 <i>Dobrou noc, dobrý den</i>	39
4.2 <i>Ovečky</i>	42
4.3 <i>Perníková chaloupka</i>	44
4.4 <i>Na bruslích</i>	47
Závěr	49
Seznam použité literatury	52

Úvod

Za téma bakalářské práce jsem si vybrala poezii Františka Hrubína psanou pro děti, protože Hrubín je považován za významného českého představitele dětské literatury dvacátého století. Literatura pro děti se mi stále líbí, ne proto, že je jazykově nebo obsahově jednodušší než literatura pro dospělé, ale proto, že tato tvorba je plná radosti a naděje, že v ní nacházíme něco důležitého nejen pro děti, ale i dospělé. V této Hrubínově poezii se objevují i umělecké výrazy pro dospělé, proto by se dětem mohla stát jeho dětská poezie přípravou pro pochopení mnohem náročnějších básní. Hrubína jsem si vybrala také kvůli jeho jiné sbírce, psané tentokrát pro dospělé, a sice Hirošimě, ve které velmi citlivě popisuje nešťastnou událost v Japonsku. Díky tomu jsem k němu jako Japonka pocítila již dříve jistou náklonnost.

Cílem této práce je ukázat, jak ve své poezii určené dětem předškolního věku dosahuje Hrubín její přístupnosti a srozumitelnosti, a proč je tato jeho poezie stále živá. Též bych chtěla poukázat na Hrubínovu návaznost na předchozí básnickou tvorbu pro děti a jeho vlastní styl.

Pro analýzu Hrubínovy „dětské“ poezie byly zvoleny tři sbírky určené zejména dětem předškolního věku a vydané postupně ve 40., 50. a 60. letech, sbírky: *Říkejte si se mnou* (1943), *Dvakrát sedm pohádek* (1958) a *Sviť, sluníčko, sviť* (1961). Můj rozbor vychází konkrétně z těchto vydání: *Říkejte si se mnou* s ilustracemi Jiřího Trnky z roku 1985, *Dvakrát sedm pohádek* s ilustracemi téhož umělce z roku 1982 a *Sviť, sluníčko, sviť* s ilustracemi Olgy Čechové z roku 1976. Jména ilustrátorů uvádím záměrně, neboť dětské básně a jejich obrazový doprovod tvoří významovou jednotu. Naopak v mé práci neuvádím čísla stránek, pokud cituji ukázky z daných sbírek, protože ani v nich básně číslovány nejsou.

První kapitola této práce je věnována stručnému vývoji české poezie pro děti do poloviny dvacátého století, dále lidové slovesnosti a především lidové poezii, ke které patří například říkadla, přísloví, pořekadla, pranostiky, hádanky, lidové písně aj. Protože Hrubínova poezie pro děti hluboce souvisí s lidovou slovesností a často vychází z jejích

forem a srozumitelnosti, zejména z říkadla. Zde se krátce zabývám také osobnostmi, které významně ovlivnily vývoj české poezie pro děti, mj. Karlem Jaromírem Erbenem a Josefem Václavem Sládkem, na něž František Hrubín navazuje. V druhé kapitole je představen život Hrubína a jeho celková tvorba pro děti. Třetí kapitola se zabývá formální, obsahovou, zvukovou i jazykovou složkou vybraných Hrubínových básní z výše uvedených sbírek pro děti. Ukázky mají dokladovat charakter jednotlivých děl. Ve čtvrté kapitole pak provádím detailní rozbor čtyř typických básní ze zvolených knih, a sice básně *Dobrou noc, dobrý den* a *Ovečky* ze sbírky *Svit, sluníčko, svit*; *Perníková chaloupka* ze souboru *Dvakrát sedm pohádek* a báseň *Na bruslích* ze sbírky *Říkejte si se mnou*.

V jednotlivých kapitolách cituji slova samotného básníka, který svou tvorbu pro děti reflektoval i teoreticky. Pohled na dětský svět očima básníka doplňuji i pohledem odborné sekundární literatury.

1. Poezie pro děti a lidová slovesnost

1.1 Stručný vývoj české poezie pro děti do poloviny 20. století

Za první světovou i českou knihu pro děti bývá často považováno dílo J. A. Komenského (1592–1670), ilustrovaná encyklopedie *Orbis sensualium pictus*, jež byla poprvé vydána roku 1658 v Norimberku a roku 1685 vyšla v Levoči její latinská, německá, maďarská a česká mutace, i když texty záměrně adresované dítěti existovaly již dříve, v době humanistické, například veršované bajky nebo útvary, které měly dětem usnadnit memorování, mravokárné texty, k jejichž autorům patří např. Tomáš ze Štítného. (Chaloupka, 1989, s. 13; Čeňková, 2006, s. 13)

V evropském prostředí se až do konce 18. století poezie pro děti vyznačovala didakticko-výchovným charakterem a jednoduchou formou. Česká umělá poezie pro děti se nachází už v Puchmajerových almanaších (*Sebrání básní a zpěvů*: 1. sv. 1795, 2. sv. 1797. *Nové básně*: 3. sv. 1798, 4. sv. 1802, 5. sv. 1814), nebo například v básni *Předlička* Vojtěcha Nejedlyho (1772–1844), v básních *Píseň dítěte veselého* a *Písnička o dobrém Karlíčku* Josefa Františka Miloslava Rautenkrance (1776–1817) aj. (Sieglová, 2006, s. 50 a 83) Mravoučná poezie pro děti existovala jako protiklad kramářské písně, lidové písně a také náboženské písně, například v knize *Kancionálek* Jakuba Jana Ryby (1765–1815), který vytvořil písně a básně na motivy dětských her, školy, vlastenectví aj., avšak jejich cílem byla hlavně výchova.

Koncem 18. století dochází v dětské poezii ke změnám, není již jen didaktická, ale bývá často ovlivňována formálně a obsahově bohatou lidovou slovesností. Tak například v letech 1760–1765 vycházela *Matička Husa*, kniha anglického autora Johna Newberyho, obsahující dětská říkadla, popěvky a veršované příběhy. V letech 1805–1808 vydali němečtí autoři Achim von Arnim a Clemens Brentano sbírku lidové slovesnosti pro děti zvanou *Chlapcův kouzelný roh*.

V 40. a 50. letech 19. století česká umělá poezie pro děti souvisela s tematickým příklonem k venkovskému dětství, k vyjádření dětské hravosti a přijímání vzorů lidové poezie. Karel

Alois Vinařický (1803–1869) a František Doucha (1810–1884) jsou hlavními představiteli tohoto typu dětské poezie. Vyšla například díla K. A. Vinařického *Kytka, dárek malým čtenářům* (1842), *Druhá kytka básní, bajek, písní a hádanek* (1845), *Kytka básniček* (1852) a díla F. Douchy *Mlsálek* (1856), *Bodláčky* (1858), *Nápravy na dobrou cestu* (1875), *Hájení ptáčků, milých zpěváčků* (1878) aj. (Sieglová, 2006, s. 52–53 a 83) Co se týče sbírání lidové slovesnosti na českém území, vydal v roce 1864 Karel Jaromír Erben (1811–1870) *Prostonárodní české písně a říkadla* a roku 1888 František Bartoš (1837–1906) *Naše děti*. V těchto svých dílech se věnovali zejména dětské poezii. Mnoho dalších autorů na funkci a formu lidové slovesnosti navazovalo.

Básníka Josefa Václava Sládka (1845–1912) lze považovat za zakladatele nových tematických oblastí a moderního typu poezie pro děti. Vedle literatury pro dospělé se věnoval dětské tvorbě, projevil se u něj vlastenecký duch a měl hluboký zájem o národní výchovu dětí, též z důvodu slabší úrovně české literatury pro děti ve srovnání s anglickou. „Jeho básně pro děti se nejdříve objevily ve sbírce určené dospělým *Na prahu ráje* (1883) s obsahem dialogických básní sledujících obě věkové kategorie (cyklus s názvem *O dětech a s dětmi*).“ (Sieglová, 2006, s. 53) Sládek vydal tři sbírky pro děti *Zlatý máj* (1887), *Skřivánčí písně* (1888) a *Zvony a zvonky* (1894). „V těchto sbírkách se pokoušel najít, a to především ze zdrojů lidové lyriky, přístup k nejmenším dětem.“ (Chaloupka, 1985, s. 378) Jeho tvorba pro děti byla inspirována vlastní dcerou, láskou k rodině a vzpomínkou na dětství. Čerpal ze zdrojů dětské psychiky a „do dítěte se vcíťoval“ (Sieglová, 2006, s. 53), jeho dalšími náměty byla příroda, domácí zvířata a český venkovský život. Sám prožil dětství na venkově, proto znal život vesnického lidu a tamější tradiční lidovou kulturu dobře. Používal formální, jazykové a zvukové prostředky charakteristické pro tradiční lidovou slovesnost, například říkadlo a píseň, v některých básních také náboženské motivy. Jeho básně pro děti nebyly jen didakticky zaměřené, ale autor se též dokázal, jak bylo výše řečeno, přiblížit svým dílem dětem a jejich světu, viz následující ukázky:

Malá švadlena

Šiju, šiju plátno bílé
své panence na košile,
co nepadne na košilku,

rozešiju na postýlku.

Rozešiju na polštáře,
ani steh se nevypáře
na šátky a na ubrusy
zbudou ještě hezké kusy.

Budu šíti, šíti, šíti,
slunéčko tak pěkně svítí,
nebudu dbát na únavu,
než došiju na výbavu.

Budu šíti, šíti, šíti,
zpod okénka voní kvítí,
vlaštovička venku lítá,
toť ta jehla jen se kmitá!

(Sládek, *Zlaté slunce, bílý den* – výbor ze sbírky *Skřivánčí písně*, 1995, s. 46)

Lesní studánka

Znám křišťálovou studánku,
kde nejhlubší je les,
tam roste tmavé kapradí
a vůkol rudý vřes.

Tam ptáci, laně chodí pít
pod javorový kmen,
ti ptáci za dne bílého,
ty laně v noci jen.

Když usnou lesy hluboké
a kolem ticho jest,
a nebesa i studánka
jsou plny zlatých hvězd.

(Sládek, *Zlaté slunce, bílý den* – výbor ze sbírky *Zvony a zvonky*, 1995, s. 103)

Pro vývoj dětské poezie byla Sládkova práce velmi významná, obohatil ji o nové náměty a formální postupy, snažil se přiblížit dětskému světu, a ne jen děti básněmi vychovávat. Dětskou poezii tak nejen posunul kupředu, ale inspiroval další básnické generace, především pak na něj navázal básník F. Hrubín: „Hrubína spojuje se Sládkem na cestě k dětské poezii vztah k rodině a dítěti, jak se odráží v celém jejich básnickém díle, jejich

lyrice je společně chápání rodiny jako pevniny, z níž vychází a k níž se vrací mužné snažení.“ (Karfíková, 1960, s. 123)

Mezi další, mladší autory dětské poezie patřili na přelomu 19. a 20. století J. Kožíšek, K. V. Rais, později v první polovině 20. stol. poté V. Nezval, Fr. Halas, Fr. Hrubín, J. Čarek a Fr. Branislav. Josef Kožíšek (1861–1933) psal básně dětem formálně i jazykově srozumitelné a přístupné. Básně pro děti Karla Václava Raise (1859–1926) byly inspirovány jeho venkovským dětstvím a národní minulostí. Vítězslav Nezval (1900–1958) jako představitel poetismu a surrealismu napsal knížku pro děti *Anička skřítek a Slaměný Hubert* (1938), ve které se vyskytují autentické vyjádření dětského vnímání světa, dětská fantazie a volnost představ dětí. Básně pro děti Františka Halase (1901–1949) se nacházejí v oddíle *Do usínání* ze sbírky *Ladění* (1942). Tehdy „koncem třicátých let V. Nezval a o něco později F. Halas objevili, že i dítě lze oslovovat bohatostí moderního básnického obrazu, a dokonce naznačili jistý vztah básnické představivosti a fantazie dítěte.“ (Chaloupka, 1989, s. 30)

František Hrubín (1910–1971) pokračoval v Sládkově práci. Hrubín sám říká o Sládkově poezii pro děti: „Říkadlo, často opovrhované a snižované, je prabásní pro děti a z jeho prostého jazyka, z jeho vtipných a hravých ozdob vyrostla dosud nepřekonaná Sládkova dětská poezie – a tak i dnes je národní.“ (Strnadel, 1980, s. 139) J. V. Sládek a F. Hrubín, považovaní za největší tvůrce dětské poezie, čerpali z lidové slovesnosti. Vedle literárního díla pro dospělé se Hrubín soustředěně věnoval dětské tvorbě. Sbírk *Měsíce* (1946), *Říkejte si abecedou* (1948), *Dívej se a povídej* (1955) aj. jsou jemně didaktické povahy. *Říkejte si se mnou* (1943), *To je jízda, to je let* (1950), *Je nám dobře na světě* (1951) vyjadřují cit pro dětskou duši a autorův vztah k dětem, také jsou ovlivněné jeho otcovskou rolí. Na Hrubínovu poezii pro děti navazovali Jan Čarek (1898–1966) a František Branislav (1900–1968).

Hrubínův hluboký cit pro dětský svět lze zaznamenat v jeho následujících slovech, která se objevila roku 1956 v úvodu dětského časopisu *Zlatý máj*:

„Zachvějeme-li se úzkostí o dítě, zachvěli jsme se o člověka, o zemi, o přítomnost i budoucnost. Ve chvílích nejblaženější pohody, kdy jsme strženi nevyslovitelnou něhou a upřímností dětského světa, jsme si člověkem, zemí, přítomností a budoucností tak jisti, že

si obsahu oné jistoty ani neuvědomujeme. V dítěti milujeme člověka a jeho svět, v dítěti doufáme nejsilnější a nejjasnější naději.

Zpívá-li tedy básník o dítěti a dětství, zpívá z těchto zdrojů: buď z lásky, buď z pocitu štěstí, buď z úzkosti anebo z naděje. Často zpěv sebere cestou všechny prameny, a tak se v něm mísí láska i smrt, pobouření i mír, blaženost i žal. Ale nenajdeš v těch básních o dětech zoufalství. Nenajdeš v nich ošklivost. Nenajdeš v nich zklamání. Básník nefňuká sentimentálně tam, kde je třeba něhy a laskavosti. I v té trošce melancholie, které se neubrání, když zahlédl v dítěti kousek dětství svého, je jádro zralé moudrosti. A ve verších, které vzešly z nejstrašnějších skutečností světa, z dětské bídy, z dětského utrpení, sbírá se naděje a láska v jiskře vzpoury, která přeskakuje z verše na verš. Někdy je to jen jiskřička, ututlaná časnou bezmocí, ale i ona umí zapálit hubku mlhavého soucitu, aby vyšlehl plamen jasné vůle; chceme pro člověka nejbezbrannějšího, pro dítě, nový šťastnější svět, bojujeme o něj a – přijde!

A tak žije básník s dítětem upřímně a věrně, jako má žít člověk s člověkem. Od každého usínání a andělsky mírného spánku až k roztomilému procitání. V důlku, vyleželém dětskou hlavou, je složen všechen náš klid. Nestýskejme si, že je tak dávno mimo nás! Věčná slávo ukolébavky! A není vesmír dětí, plný prostých i zázračných věcí, jasných i tajuplných dějů, vesmírem básníka? Rozlévá se daleko za svět dospělých lidí. Často své největší rozpory a pochyby řešíme, ustupující jejich naléhavosti. Do světa dětí zasahuje i doba sociálními zápasy, válkami, hospodářskými převraty. Vesmíru dětí hrozí pohroma. Ale je věčný. Stráví pohromy přes největší bědy a křivdy, přes hromadná vraždění nevinů. V tom se dětství podobá nové, chudými a poníženými vytoužené zemi. A naděje a víra v tuto zemi, v její uskutečnění sílí při krásném pomyšlení, že v našich dětech chováme, laskáme a milujeme její šťastné, že s nimi v našich dětech tváří v tvář rozmlouváme, že našimi dětmi jsme oběma nohama, hlavou i srdcem – v ní!“ (Heřman, 1960, s. 42–43)

Vyslovovat naději a lásku v dětských básních považoval Hrubín za poslání básníka tvořícího pro děti. Kdyby sám ztratil naději a nežil upřímně stejně jako děti, nedokázal by splnit své poslání. Hrubín chtěl svým dílem dětem pomáhat, aby nikdy naději neztratily, i kdyby se dostaly do těžké životní situace. Přál si, aby byly děti vždy šťastné.

1.2 Lidová slovesnost

Umělá poezie pro děti hluboce souvisí s lidovou slovesností. Využívá různé její žánry, například říkadla, hádanky, písně, veršované pohádky, bajky aj., které se pak vyznačují zejména jednoduchou, rytmickou kompozicí a melodičností. Podívejme se tedy blíže na lidovou slovesnost:

V rámci české národní kultury existuje tvorba profesionální (slohová) a dvě neprofesionální: amatérská (individuální) a lidová s vlastní kolektivní tradicí (ústní a také písemná tvorba existuje například v rodinných a jiných kronikách, příležitostných verších a podobně). (Viz Beneš, 1990, s. 7 a 14) Posledně jmenovaný typ tvorby, lidová slovesnost, zahrnuje všechny literární druhy, tj. poezii, prózu i drama.

Během mnoha let v jejím rámci vznikala a se proměňovala řada literárních, hudebních, písňových, tanečních a divadelních projevů, žánrů a procesů komunikace. Lidová kolektivní tradice úzce souvisela (a souvisí) se společností a kulturou. Její vývoj historicky probíhal tak, že se ujaly jen projevy, které skupina nositelů v různých místech na českém území postupně dostávala do širšího povědomí lidí a ti je přijímali za své a přirozené, a zároveň během dlouhé doby některé projevy byly zapomenuty anebo zanikly.

Folklórní projevy mají funkci jako informativní sdělení, komentář, emocionální a zábavné vyjádření a podobně. Kolektivita (autorská, interpretační a vnímatelská), improvizovanost projevu, variabilita, žánrová synkretičnost, tematická utilitárnost, účelnost, funkčnost sdělení jsou základními prvky lidové slovesnosti. Mluvčí při improvizaci projevu využívají směs mnoha stylů, díky tomu vznikají další variabilní a bohaté projevy. V nové tvorbě se obvykle pracuje s něčím, co posluchači znají, nebo je nová tvorba spojena s jejich obvyklým, a tím způsobem sdělení nabývá na důležitosti tak, že je nové stavěno do kontrastu se starým a známým. (Beneš, 1990, s. 7–11)

1.3 Lidová poezie

K lidové poezii patří například lidové veršované projevy, říkadla, přísloví, pořekadla, pranostiky, hádanky, lidové písně, zaříkání, lidové nápisy a podobně. Lze říci, že lidová poezie je esteticky poměrně náročnější ústní vyjádření než prozaické vyprávění. „K základním výrazovým složkám lidové poezie patří rytmus, pokusy o rým nebo asonanci a výběr méně běžných vyjadřovacích prostředků.“ (Beneš, 1990, s. 25)

Nejčastěji se nachází řada základních prvků lidové poezie v poezii pro děti, říkadlech a ukolébavkách. Tyto veršované útvary často bývají krátké, významově jednoduché, pravidelně rytmitizované a rýmované. Viz ukázka ukolébavky:

Halí, belí, koně v zeli,
a hříbata v petrželi.
(Beneš, 1990, s. 25)

Opakování „lí – lí“ působí jako měkký sluchový dotek, střídání -a- a -e- na začátku prvního verše s -o- a -ě- v druhé polovině uklidňuje – jako ostatně většina vyslovovaných samohlásek (ve zpěvní realizaci tónů). Také opakovaná jednoduchá melodie, vlastně recitativ, působí jako uklidnění. (Beneš, 1990, s. 25–26)

Drobné folklórní žánry, například přísloví, pořekadla, pranostiky a hádanky patří k nejstarším folklórním skladbám. Nejčastěji se skládají ze dvou částí a mají poučný význam. Jsou často rýmované a rytmitizované. Přísloví mají povahu jednoduchých a názorných tvrzení, a proto jsou snadno pochopitelná. Smysl přísloví dávají až situaci, ve které byly použity. Slouží k předávání zkušeností z generace na generaci. Vyjadřují obecně platnou zkušenost a lidské vlastnosti. Ve srovnání s příslovím pořekadla vyjadřují také konkrétní hodnocení situace.

Ukázka přísloví:

Kdo lže, ten krade.
Co na srdci, to na jazyku.
(Beneš, 1990, s. 242)

Ukázka pořekadla:

Jak jsem koupil, tak prodávám.
Dostat se z bláta do louže.
(Beneš, 1990, s. 243)

Pranostiky charakterizují souvislosti mezi ročním obdobím, počasím, případně úrodou. V hádankách se vyjadřuje nejasný výklad o něčem formou otázky a tento výklad je v druhé části následně doplněn odpovědí. Jsou často používány protikladná srovnání a personifikace.

Ukázka pranostiky:

V lednu sníh a bláto, v únoru tuhé mrazy za to.
Je-li v dubnu teplý déšť, hojné požehnání jest.
(Beneš, 1990, s. 244)

Ukázka hádanky:

Nosí hřeben, ale nečesá se. (Kohout)
Nejí to, nepije to,
ve dne v noci pracuje to. (Hodiny)
(Beneš, 1990, s. 245)

Lidová píseň je spojení veršovaného textu s melodií. Podle funkce lze rozlišit například ukolébavky a písně pracovní, taneční, obřadní, poučné, zábavné a žertovné, podle žánru pak například písně lyrické a epické, podle společenského prostředí nositelů rolnické, řemeslnické a dělnické aj., podle oblastí například slezské, hanácké a další, podle prostředí existence například vesnické a městské písně, podle vztahu k původci například lidové, pololidové nebo populární. (Beneš, 1990, s. 44) „Rozdíl mezi písní lidovou a zlidovělou záleží jen ve vzniku. Píseň zlidovělou vytvořil původně básník umělý (ne jedinec z folklorního prostředí lidového), lid pak ji přijal, buď proto, že již svou povahou mu vyhovovala nebo že si ji podle svého vkusu upravil. Rozhodující znaky jsou u písně lidové i zlidovělé stejné: rozšíření v lidu, dovršené změnami, které lid na písní učinil, život v ústní tradici a jako výsledek toho: kolektivní výtvar lidu.“ (Václavek, 1947, s. 74)

K. J. Erben jako znalec lidové tradice sbíral lidovou slovesnost. Lidové písně, které mohl

považovat za esteticky cenné, opravoval skoro dokonale jazykově i umělecky. V roce 1864 vydal Erben sbírku *Prostonárodní české písně a říkadla*, zobrazující lidský život. Náměty lidové písně často bývají náboženské. Erben říkal: „Píseň národní jest zpěv, z národu vůbec vyšlý i v jeho duchu, co do obsahu i do formy, složený.“ (Erben, 1984, s. 15)

Večerní modlitba dětská

Andělíčku,
můj strážníčku!
Opatruj mně
mou dušičku.

(Erben, *Prostonárodní české písně a říkadla*, 1984, s. 23)

2. Život a tvorba pro děti F. Hrubína

2.1 František Hrubín

František Hrubín, básník, prozaik, dramatik, významný autor poezie pro děti a překladatel francouzské poezie, se narodil 17. září 1910 v Balbínově ulici na Vinohradech v Praze. Kvůli otcovu nástupu na vojenskou službu za první světové války se s rodinou přestěhoval do matčina rodiště, Lešan v Posázaví. Hrubín měl šťastné dětství a tamější kraj, který sám nazýval „rodný“, se stal doživotní inspirací jeho díla.

Jeho zájem o poezii se projevil již v dětství, kdy si opisoval Erbenovu Kytici a Heinovu Knihu písní, a také v kvintě na pražském gymnáziu si opsal Máchovu báseň. Po maturitě roku 1932 se zapsal na právnickou fakultu, přešel však na fakultu filozofickou. Už v mládí začal psát a překládat básně pod pseudonymem ve Studentském časopise, Cestě a podobně. Čtení a psaní poezie ho zaujaly více než studium a setkával se s různými spisovateli, například s J. Horou, F. Halasem, V. Závadou, J. Seifertem a dalšími.

Roku 1933 debutoval Hrubín svou lyrickou a milostnou sbírkou *Zpíváno z dálky*, za kterou stejného roku získal ocenění v soutěži Melantricha. Od roku 1934 do roku 1945 pracoval v Ústřední knihovně hl. m. Prahy. V roce 1939 se oženil s pracovnící městské knihovny, Jarmilou Holou, a pak se jim narodily dvě děti. Ve školním roce 1940 a 1941 redigoval časopis Malý čtenář. Roku 1941 vydal sbírku *Země sudička*, která byla inspirována výročí J. Nerudy a jeho díly Kosmické písně a Prosté motivy. Roku 1943 byla vydána jeho první kniha pro děti s ilustracemi Jiřího Trnky *Říkejte si se mnou*. Po druhé světové válce od roku 1945 až do roku 1946 pracoval krátce na ministerstvu informací a v letech 1945 až 1947 redigoval dětský časopis Mateřídouška. Začal se soustřeďovat zejména na tvorbu pro děti. Čerpal ze svého dětství a vnímání dětského světa, v čemž ho ovlivnilo mj. narození a výchova vlastních dětí.

Hrubín říká: „Verše pro děti jsem tvořil spontánně. Ze zkušenosti, ať už to byla dávná zkušenost z dětství nebo zkušenost otcovská, rojilo se množství námětů a obrazů, zdánlivě nevyčerpatelných, a tak stačil malý popud – písnička, kterou jsem zaslechl z oken školy, první neobratný dětský krůček, drobný děj přírodní – a už se říkadlo, sloka a někdy celá

básnička vznesly tak lehce jako bělásek ze zelené hlávky.“ (Za hvězdné noci, 1981, s. 141)

Knihy pro děti byly vydány především s ilustracemi Jiřího Trnky (*Říkejte si se mnou, Říkejte si pohádky, Zvířátka a Petrovští, Zasadil dědek řepu, Zimní pohádka o Smolíčkovi, Pohádka o Květušce a její zahrádce, plná zvířátek, ptáků, květů a nakonec dětí, Pohádky z Tisíce a jedné noci*), s obrázky Josefa Čapka (*Modré nebe*), Josefa Lady (*Ladův veselý přírodopis*), Josefa Mánesa (*Mánesův orloj*), Maxe Švabinského (*Pasáček a sluníčko*) aj.

Od roku 1947 se věnoval jen literární tvorbě. Roku 1948 byla vydána sbírka *Hirošima* o tragické události v Japonsku z roku 1945, kdy došlo ke svržení atomové bomby na toto město. Po vydání této sbírky se i vlivem politických okolností zabýval jen překladem a dětskou tvorbou. Od počátku 50. let začal jezdit s rodinou do Chlumu u Třeboně. Touto zamilovanou krajinou bylo inspirováno jeho dílo, hlavně prózy a dramata. Roku 1956, po sedmileté básnické odmlce, vydal Hrubín sbírku *Můj zpěv* a roku 1957 *Proměnu*. *Proměnu* lze považovat za dílo navazující na *Hirošimu*, bez Hirošimy by také neexistoval ani *Můj zpěv*. (Hájek, 1961, s. 64)

Hrubín ve svých dílech vyjádřil nejen svůj zážitek, ale i zážitky ostatních lidí, navíc dokázal psát jejich pohledem. Kromě básnické tvorby psal prózy a eseje, například *U stolu* (1958), *Zlatá reneta* (1964), *Lešanské jesličky* (1970), také divadelní hry, například *Srpnová neděle* (1958), *Křišťálová noc* (1961) aj. (V závorce za titulem je uveden rok prvního vydání, viz Strnadel, 1980, s. 201–203.)

V roce 1957 se stal předsedou Zlatého máje a členem Klubu přátel poezie. V roce 1966 obdržel titul národního umělce. Zemřel 1. března 1971 v Českých Budějovicích.

Nutno zdůraznit, že pro děti nepsal pouze poezii, ale i pohádky, že tedy dětská poezie neční z jeho tvorby osamoceně jako nějaká výjimka, ale je součástí velké a svébytné části jeho veškerého díla.

2.2 Lyrik František Hrubín

František Hrubín byl jedním z nejvýznamnějších představitelů české lyriky. Od počátku si udržoval vlastní styl psaní. Snažil se poznat, co je pravda a překonat pomíjivost života. Lze říci, že základním motivem jeho díla je rodná země a k ní nejvíce patří Lešany v Posázaví, středočeská vesnice ležící mezi řekami Sázavou a Vltavou, kraj jeho dětství, kterému sám říkal „rodný“. Dalšími důležitými motivy jeho díla jsou například příroda, dětství, domov, práce, láska, život, smrt a podobně. Všechny tyto motivy úzce souvisí s krásnou krajinou Lešan v Posázaví.

Hrubín říká: „Kolikrát jsem byl svědkem prostých a přitom nádherných úkazů a skutečností, jakými jsou například kvetoucí strom, plynoucí oblaka, zpívající řeka nebo rozpukaná cesta mezi obilím, ale poprvé jsem cítil, opravdu cítil souvislost těchto skutečností s životem mým, a s životy dávno mrtvými, s nocí, s dnem, s tmou i hvězdami, až když jsem mezi nimi dýchal jako básník. Nemyslím jako básník tvořivý, vždyť básníkem je i čtenář, básník jenom srdcem, nikoli slovy, a i on je účastným svědkem a důvěrníkem života krajiny a všeho stvoření.“ (Strnadel, 1980, s. 26–27)

V. Závada říká: „Jeho dílo nese pečeť jeho «rodného» kraje. Tento kraj, ležící mezi Vltavou a Sázavou, je nesmírně krásný, ale také střídavý a tvrdý... Posázavská krajina – to však nejsou jen ty mírně zvlněné chlupy s třpytící se řekou Sázavou a s velkolepým hvězdným nebem. V té krajině žijí také lidé, kteří z ní v potu tváře dobývají svůj chléb a kteří ji také prací svých rukou utvářeli. A takovým posázavským dřičem zůstal i František Hrubín jako umělec. Je to básník houževnatý a vášnivý, který za každý verš platí svou krví. Hrubín se nikdy nepídil za lacinými efekty a snadnými uměleckými úspěchy, nikdy také neplul s proudem dobových mód. Do literatury vstoupil jako básník velmi osobitý a vždy si zůstal věren, jako je věrný svému rodnému kraji, v němž hledal smysl a pravdu života.“ (Za hvězdné noci, 1981, s. 62) Viz následující ukázka:

Krajina rodu

Pod nebem, šťastné písni zapřeným,
stoupá z duší útlý dým naděje,

zde ležíš, země, a před okem mým
píješ svůj stesk z nebeské koleje.

Do plodů vkládá trpkost příjemnou
míza, již zakřikli a konejší.
Tvou hlínu drazí mrtví v prstech mnou,
je lehčí každým dnem a jemnější.

Zpíváno z dálky (Za hvězdné noci, 1981, s. 37)

2.3 Hrubínova tvorba pro děti

Roku 1943 byla vydána první Hrubínova tvorba pro děti, sbírka *Říkejte si se mnou* pro nejmenší děti s ilustracemi J. Trnky. V letech 1945–1948 vyšla další díla: *Chvilí doma, chvilí venku* (1946) zachycující ovzduší života městského dítěte, *Vítek hádá dobře* (1946) – skladba veršovaných hádanek, která je rozdělena na tři části: U řeky, Na louce a Na poli, *Měsíce* (1946), *Dobrý den, Sluníčko!* (1947) o zvířátkách, *Říkejte si abecedu* (1948), *Modré nebe* (1948) s ilustracemi J. Čapka.

Do padesátých let vydal autor veršované pohádky *Říkejte si pohádky* (1946), *Kuřátko a obilí* (1947), *Zvířátka a Petrovští* (1947), *Sněhurka, zvířátka a sedm mužíčků* (1948), *Vánoční sen malé Zdeny v noci Štědrovečerní* (1947) a první básnickou povídku *Paleček* (1949).

Hrubín sám vysvětluje, jak vznikly sbírka *Říkejte si se mnou* a veršovaná pohádka *Kuřátko a obilí*: „Sbírka *Říkejte si se mnou* vznikla z domácí potřeby, kdy jsem žil v každodenním světě vlastního dítěte. Podobně vzniklo i *Kuřátko a obilí*, které bylo dvoje prázdniny v různých variantách vypravováno, až jsem je jednou na letní procházce začal z ničeho nic dětem říkat v hravých verších a děti samy mě spontánně doplňovaly, byly nevědouce o tom spoluautory. Podobně vznikly i drobné pohádky pro nejmenší.“ (Strnadel, 1980, s. 141)

Pohádka o veliké řepě má tři verze. V roce 1947 nejprve vyšla knížka *Zasadil dědek řepu* s ilustracemi Jiřího Trnky, který roku 1945 vytvořil svůj kreslený film se stejným názvem. V roce 1957 vydal Hrubín knížku *Dvě veselé pohádky* obsahující *Začarovany les* a *Pohádku o veliké řepě*, pak roku 1958 vyšel soubor *Dvakrát sedm pohádek*, do kterého ji autor opět zařadil. (Všetička, 1989, s. 151) V Hrubínově pohádce vytvořené na motivy tradiční lidové pohádky se neobjevuje hrůza ani smutek, ale jeho pohádka je plná radosti a veselosti.

V padesátých letech byly vydány sbírky *To je jízda, to je let* (1950) o strojích a motorech, *Tři kluci sportovci* (1950) a *Je nám dobře na světě* (1951), v níž „akcentuje radostné, optimistické a citově vyrovnané prožívání dětství, jeho pozitivní rozměry i výhledy“ (Chaloupka, 1989, s. 57). Dále verše o květinách *Nesu, nesu kvítí* (1951), *Hrajte si s námi* (1953), *Dívej se a povídej* (1955), *Hrajeme si celý den* (1955), *Školáčkův rok* (1956),

veršované pohádky *Zimní pohádka o Smolíčkovi* (1954), *Pohádka o Květušce a její zahrádce* (1955), díla spolupráce s výtvarníky *Ladův veselý přírodopis* (1950) s ilustracemi J. Lady, *Pasáček a sluníčko* (1954) s ilustracemi Maxe Švabinského, *Kytička z náčtrníku* (1958) s ilustracemi Adolfa Zábranského aj.

V roce 1953 vyšla jeho tvorba pro starší děti, kalendářní cyklus *Mánesův orloj*, sestávající ze dvanácti básní s obrazy J. Mánesa. „Obraz slunce je jedním ze základních obrazů celého cyklu, neboť prochází devíti básněmi z dvanácti. Je to obraz vlastní Hrubínově tvorbě vůbec, neboť se mj. dostal i do titulu pěti jeho knížek pro děti: *Dobry den, sluníčko!*, *Jak se chytá sluníčko*, *Pasáček a sluníčko*, *Kolik je sluníček?* a *Sviť, sluníčko, sviť*.“ (Všetička, 1989, s. 170) Roku 1956 Hrubín vydal *Pohádky z Tisíce a jedné noci*, jejichž vstupní pohádka Chytrá Šahrazád je jediná veršovaná a ostatních sedm pohádek je prozaických. Roku 1957 vyšla prozaická kniha *Špalíček pohádek*.

V šedesátých letech vydal autor další tři knihy pro nejmenší děti: *Kolik je sluníček* (1961), *Sviť, sluníčko, sviť* (1961) a veršovanou skladbu *Letadlo se skokany* (1968).

Hrubín vyslovuje své rozhodnutí již přestat psát básně pro děti v následujících slovech: „Nechci levou rukou a s chladným srdcem obměňovat a rozmělnovat trochu toho dobrého, co jsem dokázal udělat... Studiem veršů pro děti, hledáním zákonů a pravidel z děl Erbenových, Sládkových a jiných básníků i lidové poezie jsem se obíral až tehdy, když jsem poznal, že se mi práce přestává dařit. Přišel jsem na leccos, ale jak svou práci osvěžit a vrátit jí první nenucený projev, který by nebyl jen studenou pseudovirtuozitou... Nakonec i básník poučený je na tom stejně jako ten, který o tom neví zhola nic, chybí-li mu, ztratí-li (třeba jen na čas) to, z čeho jedině může jeho umění klíčit: bezelstnost a bezprostřednost, které jsou tak příznačné pro svět dětí.“ (Strnadel, 1980, s. 142)

Hrubín spolupracoval například nejen s různými výtvarníky, ale i s dětmi z výtvarného kroužku. Podle přání poslaly tyto děti své obrázky svému oblíbenému básníkovi a vznikla kniha *Kolik je sluníček*. V doslovu této knihy (Albatros ji vydal v Praze roku 1973) je napsáno, že téměř nelze najít obrázky z tohoto výtvarného kroužku bez slunce nebo měsíce. Proto lze říci, že Hrubín poznal dětské vnímání světa tak, že děti často vidí slunce.

Slunce je tedy jedním ze základních motivů autorova díla (viz výše).

Hrubín psal, že jeho říkadlo a pohádka „vznikly na přání dítěte, třeba i nevyslovené, nebo z okouzlení dětským světem a touhou vyslovit je... Byly váženy z nitra dítěte, zazněly opravdu na jeho přání, které často nedovedlo ani vyslovit, které jsem však uhádl, byly zbásněny z jeho světa a jeho jazykem.“ (Brabec, 1960, s. 97–98)

Kromě dětských časopisů, do nichž psal, vydal Hrubín řadu děl pro děti a lze říci, že skoro všechny jeho dětské knihy jsou dodnes živé a oblíbené.

3. Charakteristické rysy Hrubínovy poezie pro děti

3.1 Motiv a téma

Hrubínova sbírka pro malé děti, *Svit', sluníčko, svit'* obsahuje 32 básní, v jejichž názvu je již vyjádřen jejich základní motiv, například motiv částí těla: *Oči, oči, očička; To je ručka; Očka; Čisté zoubky; U zubaře*; motiv zvířat: *Ovečky; Vajíčko; Prasátko; Pojd', kůzlátko; Pejsek*; motiv slunce: *Ranní sluníčko; Svít', sluníčko, svit'*; *Kdyby slunce nesvítilo*; motiv rostlin: *V trávě; Kopretiny; Květy*; motiv dětské hry: *Na houpačce; Na dvoře; Brusle, saně; Na bruslích*; kontrastní motiv: *Pláč a smích; Dobrou noc, dobrý den*; atd. Základním tématem této sbírky jsou děti a sluníčko. Celá sbírka je radostná. Hrubín svým dílem dětem pomáhá poznávat okolní svět a přeje si, aby byl jejich život plný radosti a aby se smály vždy jako sluníčko.

Hrubín v básni *Pláč a smích* promlouvá k dětem tak, aby se raději smály, než plakaly:

Pláč a smích

Ať pláčou, kdo jen plakat chtějí,
já se však nejraději směji,
vždyť stačíš, malá slzičko,
zakrýt mi celé sluníčko!

Jarní báseň *Květy* je jako hádanka bez odpovědi. Autor počítá s dětskou zvědavostí a ví, že děti najdou nějaký květ, který nejvíc voní a který se jim líbí.

Květy

Voní, voní poupátko,
opadá nám zakrátko.

Od stromu ke stromu
Helenka se honí.
Neříkej nikomu,
který květ víc voní.

Hádej, hádej každý sám,
dokud voní, poběž k nám!

Dvě básně *Slabikář po mámě* a *Co je knížka* vyvolávají zájem o knihy v dětech i jejich rodičích, poněvadž poezie pro nejmenší děti, které ještě nemají znalost písma, je předčítaná nejspíše rodiči. Dětská poezie je v podstatě rodinná. V této sbírce se právě často objevuje maminka, již má dítě rádo. Čtení knihy jako spolupráce s rodiči také dětem pomáhá naučit se mateřský jazyk. „Osvojování řeči je, či může být a mělo by být, již u dítěte předškolního věku spojeno se sluchovou recepcí některých slovesných útvarů, např. říkadel, kratších veršových útvarů, kratších útvarů prozaických.“ (Chaloupka, 1989, s. 87) Důležité je, aby si rodiče uvědomili, že předčítání dětské poezie do jisté míry pozitivně působí na rozvoj jazykových schopností dětí a zároveň mohou dávat dětem příležitost, aby měly zájem o knihy, až budou číst samy.

Co je knížka

Co je knížka? Je to živá
bílých listů hromádka,
v ní si všechno hraje, zpívá,
ptáci, děti, zvířátka.

A svět dětem vždycky znova
do té hromádky se schová.
List obrátit stačí však
a rázem nám před oči
kousek světa vyskočí,
tu květ, slunce, nebo pták.

Některé básně mají poučnou tendenci. Báseň *Ve vaně* vyjadřuje jemné varování, aby děti poslouchaly při koupání svou maminku, a báseň *Čisté zoubky* dětem doporučuje vždy si zoubky čistit. Dvě básně, *To je ručka* a *První krok, druhý krok*, jsou počítadly.

První krok, druhý krok

Mařence už je rok.
Udělá první krok,
druhý, třetí, čtvrtý, pátý,
dost – a už se drží táty.
Až poběží nožky samy,
Mařenka se pustí mámy.

První krok, druhý krok,
Mařence už je rok.

Sbírka pro nejmenší děti *Říkejte si se mnou* je první Hrubínovo dílo pro děti, které bylo vydáno roku 1943. Obsahuje 45 básní. Základním tématem této sbírky je život venkovských dětí s rodinou a zvířaty. Podle názvu všech básní jsou poznat motivy, například *Husy*; *Kuřata*; *Čáp a žáby*; *Pes*; *Zvědavý vrabec*; *Modřín a vrány*; *Kočky* mají motiv zvířat nebo ptáků, *Zuby*; *Hlava*; *Ruce* motiv částí těla, dále se objevuje motiv čtyř ročních období (*Jaro*; *Léto*; *Na podzim*; *Zima*) a motiv dětské hry (*Malíř*; *Otloukej se!*; *Houpačka*; *Na koupání*; *Drak*; *Umělec*; *Na bruslích*; *Na saních*) atd.

Ve srovnání s předchozí sbírkou tato sbírka je „realističtější“ kvůli tomu, že obsahuje básně o práci maminky (*Máma pere*), dědečka (*Náš dědek*), dítěte (*Týden malých zahradníků*; *Ruce*), kominíka (*Kominík*) a o škole (*Zvědavý vrabec*; *Po škole*). V básních této sbírky se objevuje celá velká rodina: maminka, tatínek, babička, dědeček, strýc, dokonce i kmotr. Tato sbírka má jiné okolnosti vzniku, protože byla vydána během druhé světové války. Také byla chronologicky nejstarší – ostatní dvě analyzované sbírky vyšly až cca o deset, resp. dvacet let později. Prostředí básní je zejména venkovské, na rozdíl od předchozí sbírky například děti pomáhají pracovat na poli, jdou na houby nebo se koupají v rybníce.

Týden malých zahradníků

V pondělí, v pondělí
táta práci rozdělí,

v úterý, v úterý
dá nám čisté zástěry,

ve středu, ve středu
už to s rýčem dovedu,

a když přijde čtvrtek,
ryju jako krtek,

a když přijde pátek,
už čekáme svátek,

v sobotu, v sobotu
skončíme tu lopotu,

a když přijde neděle,

vstává se nám vesele.

Některé básně jsou humorné, jako by si autor sám hrál s dětmi pomocí slov a hlásek (zde využil paronomázie):

Pasáček Honza

Honza honí skopce z kopce,
z kopce na kopec,
viděl ho tam z naší obce
kmotr Oukropec.

Za ním utíkají ovce,
dobře sto ovec,
viděl ho tam u jalovce
kmotr Vrbovec.

Zvědavý vrabec

Ve škole je všechno tiše,
žáček na tabuli píše.

Vrabec kolem letí,
ptá se milých dětí:

Čím čarara –
čím ta čára?
Čím čarara –
čím ta čára?

Křídou, pane vrabče.

Děkuji ti, chlapče –

tím ta čára,
čím čarara,
tím ta čára,
čím čarara.

Hrubín se v poezii pro děti snažil o stejně kvalitní tvorbu jako ve své poezii pro dospělé. Sám vyjádřil ztotožnění autora (tj. sebe) s dítětem: „Poezie psaná pro děti má se skutečnou poezií jen znaky formální, kterými se poezie liší od ostatních útvarů krásného písemnictví – a není poezií v tom smyslu, jak ji chápe a vykládá literární estetika. To platí hlavně o

verších pro nejmenší čtenáře. Čteme-li nebo dáváme-li dětem číst některé básně z Kytice, některé kapitoly z Babičky, buďme jisti, že pravý básnický obsah jim uniká. Vždyť to opravdu nejsou knihy pro děti. Ale přesto, četba nebo poslech těchto klasických děl nejsou pro naše malé bez užitku. Vždyť jenom, nebo především jimi se tříbí smysl dítěte pro čistou a krásnou řeč. Dítěti se tak dostává daru, který je cenný a vzácný jako jiné dary země, kterých dítě také požívá, aniž si uvědomuje jejich význam a podstatu. Ale těm nejmenším je tento dar až na nepatrné výjimky odepřen... Rozlišil-li jsem prve poezii pro děti od skutečné poezie, nemínil jsem první snížit. V řádu básnického umění jsou obě na stejném stupni, jsou-li jejich původci skutečnými umělci. Ale, jak jsem již řekl, poezie chce člověka celého – a to jak básníka, tak i čtenáře. Podmínkou dobré poezie pro děti je také básník jako celý člověk, ale čtenářem, po případě posluchačem, je dítě. Na básníka je zde vložen úkol, aby tento výkyv vyrovnával, aby se buď k dítěti sklonil, nebo aby je zdvihal až ke své tváři.“ (Karfíková, 1960, s. 134–135; převzato z Hrubínova textu pro Úhor 1943, č. 7)

Soubor *Dvakrát sedm pohádek* se skládá z 14 veršovaných pohádek, které lze považovat za lyrickoepické básně. Hrubín zpracoval látky známých pohádek a vytvořil svébytné veršované pohádky pro děti. Na rozdíl od původních pohádek neobsahují Hrubínovy pohádky bezohledné ani kruté motivy, proto jsou veselejší a radostnější (viz třetí analýza ve čtvrté kapitole). Vždy končí šťastně, jak děti očekávají. Ale z dětského hlediska by se stala pohádka *Dědečkův koblížek* jedinou výjimkou. Bylo by možné vyvolávat v dětech soucit ke koblížkovi, kterého nakonec dědeček spokojeně snědl, i když koblížek smažila babička vlastně pro hladového dědečka.

Koblížek na másle zpívá,
dědek vedle hlady zívá:

„Smaž, babičko, smaž!“

„Však si pochutnáš!“

Když koblížek usmažili,
za okno ho položili
a koblížek z okna – hop,
kutálí se po zápraží,

hupky přes příkop,
hop a hop a hop...

Takový už neusmaží.

Bába pro něj naříká,
dědek za ním utíká
a koblížek – hop
přes ten potok, přes ty louže
– jen se neutop! –
hop a hop a hop,
jejej, jejej, to to klouže!

„Babička tě, koblížku,
nesmažila pro lišku,
ham, ham, ham, ham, ham,
snědl jsem tě sám!“

(Úryvek z veršované pohádky *Dědečkův koblížek*)

„Dnes už pokládáme za všeobecně uznanou pravdu, že pohádka zdokonaluje a obohacuje psychický život dítěte a vychovává dítě k lidskosti; naslouchá-li pohádce, cítí se dítě jejím aktivním účastníkem a ztotožňuje se vždycky s tou postavou pohádky, která bojuje za spravedlnost, dobro a svobodu.“ (Čukovskij, 1975, s. 149) Typický pohádkový motiv, vítězství dobra nad zlem, Hrubín také používal. Malé děti nebo zvířátka, které jsou hrdinou veršovaných pohádek *Perníková chaloupka*; *Červená Karkulka*; *O nezvedených kůzlatech* a *Pohádky o chytrém Budulínkovi* se ničeho nebojí a dokonce překonávají pokušení. V dialogu mezi červenou Karkulkou a vlkem je poznat, jak ta se vlka vůbec nebojí, jak je chytrá a ví o vlcích, že jsou masožravci. Statečná Karkulka dokonce skládá hádanku:

„Kam, Karkulko malá, kam?“

„Lesem chodím sem a tam.
Co ty, vlku, tady chceš?“

„Sháním na zub kousek trávy,
po trávě se dobře tráví.“

„Vlku, vlku, to je lež,
vlci trávu nejedí!“

„To holčičky nevědí!“

„Vědí, pane vlku, vědí,
ale odkud, nepovědí.
Náš pes také trávu nejlí,
kosti on má nejraději.“

„Čímpak je tvůj tatínek?“

„Hádej! Dělá ohýnek,
ten ohýnek rudě šlehne,
kam dopadne, nic se nehne.
Tatínek je myslivec.“

(Úryvek z *Červené Karkulky*)

Dva hrdinové, Otesánek z pohádky *Otesánek* a Paleček z pohádky *O Palečkovi, který vyrostl*, mají neobyčejné problémy: Otesánek, který se narodil z dřeva, sní všechno i mimo jídlo a Paleček neroste, je pořád malý jako paleček. Ale tyto jejich problémy jsou vyřešeny tak, že jim jejich rodiče dávají hodně práce. V lese musel Otesánek řezat dříví a doma sbírat drobky, a pak snědl jen jídlo, byl unavený a dobře se mu spalo. Paleček také sbíral drobky, aby vyrostl jako všechny děti. V těchto pohádkách k dětem promlouvá tak, aby rodičům pomáhaly a aby byly pracovitě:

Otesánek drobky sbírá,
chutnají mu, nevybírání,
než bys deset napočít,
převalí se, usne hned.

(Úryvek z pohádky *Otesánek*)

Bábě slova popřáli:
„Ten tvůj synek zahálí,
dej mu práci, poroste ti,
jako rostou jiné děti,
práce je tu dost!“

Na stole dnes Paleček
sbírá každý drobeček
po chlebě či po koláči.
Co se za den naotáčí
mámě pro radost!

Už to není chlapeček
malý jak tvůj paleček,
přerostl už všechny chlapce,
dávno nespí ve skořápce.
Vidiš, Honzíčku!

(Úryvek z pohádky *O Palečkovi, který vyrostl*)

V pohádkách *Malá pohádka o řepě*; *Pohádka o veliké řepě* a *Paleček a jeho kamarádi* je obsahově i formálně využíváno přidávání postav, které si pomáhají navzájem a společně dosáhnou cíle:

Drží se a tahají,
myška kočky,
kočka pejska,
pejsek vnučky,
vnučka báby,
bába dědka,
dědek řepy,
táhnou... táhnou...
pěkně v řadě,
a vtom řepa – rup,
vyletí jak zub!

(Úryvek z *Pohádky o veliké řepě*)

Pohádka *Kuřátko a obilí* také má tendenci k přidávání. Kuřátko, které se ztratilo, se ptá postupně ovsa, ječmenu a pšenice, kde je maminka. Nakonec díky radě větru svou maminku najde:

Kuře bloudí mezi poli,
pípá, pípá, nožky bolí.

„Pověz, milý ječmínku,
jak mám najít maminku?“

Ječmen syčí mezi vousy:
„Ptej se pšenic, vzpomenou si!“

(Úryvek z pohádky *Kuřátko a obilí*)

Hrubín ve veršovaných pohádkách pro děti vyjadřuje to, co je důležité i pro dospělé – pomáhat jeden druhému. Na konci *Pohádky o veliké řepě* dědeček říká babičce: „Bábo, ber si víc! Vím, že jeden bez druhého nedokáže nic!“

3.2 Forma, rytmus a rým

Hrubínovy básně se skládají z různých počtů slok o různém počtu veršů, například z jedné sloky (čtyřveršové až devítiveršové), čtyř dvouveršových slok, dvou čtyřveršových slok, deseti slok aj. Ve srovnání s ostatními dvěma sbírkami veršované pohádky ze souboru *Dvakrát sedm pohádek* sestávají z mnoha slok, více se objevují samostatné verše, v básních je využíván dialog, dokonce některé básně jsou založeny pouze na dialogu (viz třetí analýza ve čtvrté kapitole). Básně ze sbírky *Říkejte si se mnou* jsou tvořeny nejčastěji dvouveršovými slokami, přičemž každá sloka vytváří jednu větu.

V básni *Počítadlo* ze sbírky *Říkejte si se mnou* se nachází formální pravidlo – čím více se počítá, tím více slabik ve verších přibývá. V první sloce o dvou třísylabičných verších se počítá do dvou. Ve druhé sloce se počítá do tří a přibývá jedna slabika. Ve třetí sloce jsou dva šestisylabičné verše a v poslední sloce jsou dva sedmisylabičné verše. Tato báseň je založena na zvyšování čísel a zároveň počtu slabik:

Počítadlo

jedna, dvě,
Honza jde,

jedna, dvě, tři,
pes ho větří,

jedna, dvě, tři, čtyři,
kampak si to míří,

jedna, dvě, tři, čtyři, pět,
běží k mámě na oběd.

Báseň *Hlava* z téže sbírky pojednává o částech hlavy a v ní se také objevuje formální pravidlo. Tato báseň je složena z šesti dvouveršových slok – liché sloky o dvou šestisylabičných verších a sudé sloky o dvou pětisylabičných verších. V prvním verši první až páté sloky se pojmenování částí hlavy (ucho, vlasy, čelo, nos, oči) opakuje dvakrát za sebou, buď ve formě deminutiva nebo neutrálního výrazu, a verše končí kontrastně buď neutrálním výrazem k deminutivu, či deminutivem k výrazu neutrálnímu – a pomlčkou. První verš poslední sloky však toto pravidlo porušuje, ale přesto končí spojením

deminutiva a neutrálního výrazu a pomlčkou, a tentokrát se zde nacházejí dvě jiná běžná, nezdrobnělá pojmenování dvou částí hlavy (pusa a zub) a mezi nimi stojí jedno slovo zdrobnělé (zoubky). Sudé verše se obsahově vztahují k předchozím veršům lichým.

Hlava

Ouško, ouško, ucho –
pojd' sem, neposlucho!

Vlázky, vlázky, vlas –
nemáš na ně čas.

Čelo, čelo, čílko –
šup tam, násobilko!

Nosík, nosík, nos –
na mrazu je bos.

Oči, oči, očka –
nejlíp vidí kočka.

Pusa, zoubky, zub –
všechno jsi mi slup.

Malá pohádka o řepě a *Pohádka o veliké řepě* ze souboru *Dvakrát sedm pohádek* obsahují sloky, které jsou založeny na přidávání, resp. připojování podstatných jmen:

Zavolali vnučku,
vnučka pejska,
pejsek kočku,
kočka myš.

(Úryvek z *Malé pohádky o řepě*)

V básni *To je ručka* ze sbírky *Svit', sluníčko, svit'* se vyskytují paralelismus, refrén a prvek počítadla. Tato báseň se skládá z dvou pravidelných slok o sedmislabičných verších.

To je ručka

To je ručka s prstíčky.
Kolik jich má maličký?
Jeden, dva, tři, čtyři, pět,
a co vidí, chytí hned.

To je nožka s prstíčky.
Kolik jich má maličký?
Jeden, dva, tři, čtyři, pět,
nejradši by všechny sněd.

V básni *Sviť, sluníčko, sviť* ze sbírky téhož názvu se udržuje formální pravidelnost – opakují se dva osmislabičné verše mající na konci druhého verše pomlčku a pětislabičný verš s vykřičníkem nebo otazníkem třikrát za sebou. Třetí a devátý verš jsou stejné a vůči šestému verši jsou symetrické. Opakování stejných slov, veršů nebo slok se velmi často objevuje v Hrubínově poezii pro děti. Je to typický formální charakter i pro lidovou slovesnost.

Sviť, sluníčko, sviť

Slunce, slunce, tolik je tě,
že jsi na celičkém světě -
sviť, sluníčko, sviť!
Tu se zlatých lánů chytíš,
tu na naše vlásy svítíš -
nezasneš nám, vid'?
Kde jsi ty, je krásně všude,
jednou všude krásně bude -
sviť, sluníčko, sviť!

Základem Hrubínovy poezie pro děti je lidová slovesnost, formálně i zvukově především říkadlo jako vzor ideální dětské básně, která je krátká, srozumitelná, pravidelně rytmitizovaná a rýmovaná. „Příklon k lidové slovesnosti se u Hrubína projevuje především jeho výběrem útvarů – říkadel, hádanek, rozpočítadel a drobných písniček.“ (Formánková, 1960, s. 160)

Hrubín sám říká o říkadlu následující slova: „Pěstovat v dítěti cit pro krásu jazyka, pro jeho zázračné schopnosti, je jednou z nejušlechtlejších tendencí, která často sama o sobě stačí, aby postavila obyčejné říkadlo nad sta umělých básní pro děti.“ (Karfíková, 1960, s. 144; převzato z Hrubínova textu pro Úhor 1943, č. 7)

A dále charakterizuje Hrubín národní říkadla následujícími slovy: „Jsou prostá, jejich rytmus pro náš jazyk nejpřirozenější, protože jde od srdce, a lehká k zapamatování. Jsou plná slovních hříček a některá jsou pravými jádérky otcovské a mateřské moudrosti, té milé a laskavé. Jejich poezie má půvab i pro nás dospělé. A všechny tyto dobré vlastnosti

má mít báseň pro děti, prostotu, radost ze hry, vtip, přirozený rytmus, veselý rým – a když poučení, pak jen laskavé, ale ukryté pod křídly tak dobře, aby nebránilo v letu.“ (Strnadel, 1980, s. 140)

Ve třech vybraných dětských dílech používal Hrubín nejčastěji sdružený rým (aabb) a trochejské metrum (teze, arze). Ty právě jsou jedním ze základních charakteristických rysů poezie pro děti, která bývá často memorovaná. Pro pamatování je sdružený rým nejvhodnější, protože rýmy jsou těsné. Nejjednodušší, nejoblíbenější a dětem nejbližší rytmus je trochej. (Čukovskij, 1975, s. 176 a 275) Nejspíše v rytmu trocheje děti poskakují, běhají a tleskají, a maminka také ve stejném rytmu houpá dítě a zpívá mu ukořelbavku. Ale jiné typy rýmu a rytmu se také objevují, například střídavý rým (abba) a daktylské metrum (teze, arze a arze) aj. Pravidelné rýmy a rytmy jsou důležité pro dětskou poezii, poněvadž děti ji vnímají zejména sluchově. Ještě nemají znalost písma a nejsou schopny samy číst knihy. Vedle zvukové organizace by u všech básní nebo na každé stránce neměla chybět ilustrace, protože „pro mladší děti je nad jiné typická zvláštní schopnost obrazného myšlení“. (Čukovskij, 1975, s. 267) Lze říci, že ilustrace malým dětem pomáhá s pochopením verše. Pomocí pestré a zajímavé ilustrace děj dětské poezie může být plný pohybu a změny, navíc vzbudí v dětech zájem o danou knihu.

Všechny básně z tří vybraných knih této práce mají hezky barevné ilustrace. Ilustrace Olgy Čechové ve sbírce *Svit', sluníčko, svit'* jsou velmi zajímavé a plné fantazie. Její obrázky jsou ilustrovány pastelovou barvou. Ve srovnání s jejími ilustracemi jsou obrázky Jiřího Trnky v knihách *Říkejte si se mnou* a *Dvakrát sedm pohádek* konkrétnější, jako by ilustroval, jak vidí ve skutečnosti. Jeho hezké ilustrace by mohly zajímat i dospělé. Jak bylo výše uvedeno, ilustrace jsou pro pochopení veršů a zájem o knihy velmi důležité, proto v Hrubínově dětské poezii ilustrace nechybějí.

Lze říci, že Hrubín splnil principy říkadel, která považoval za vzor ideálních dětských básní, a dokázal psát svébytnou, půvabnou poezii pro děti.

3.3 Jazyk, tropy a figury

Hrubín psal dětské básně **spisovným jazykem**. Téměř ve všech básních knih *Svit', sluníčko, svit', Říkejte si se mnou* a *Dvakrát sedm pohádek* jsou použity **zdrobněliny**, například očička, sluníčko, ohýnek, maminka, ručka, prstíčky, vlásky, zádička, hřebínek, travička, pavouček, zoubky, zoubček, poupátko, vajíčko, slepička, prasátko, kůzlátko, kozička, králíček, pejsek, chvilka, chvílička, děťátko, holčička, kopeček, kobližka, jablíčko, deštík, žáček, ouško, stoleček, ptáček, princeznička, aj. V některých básních ze sbírky *Říkejte si se mnou* (Malíř, Jaro, Týden malých zahradníků, Léto, Náš dědek aj.) se však zdrobnělé slovo neobjevuje. Básník jen zřídka používal **přídavná jména**, snad proto, že „dětské vidění vnímá nejčastěji nikoli vlastnosti, nýbrž děj předmětů“ (Čukovskij, 1975, s. 273) a „v dětské řeči zpočátku [převládají] podstatná jména, potom slovesa a teprve pak přídavná jména.“ (Čukovskij, 1975, s. 274) V dílech *Říkejte si se mnou* a *Dvakrát sedm pohádek* se velmi často vyskytují **citoslovce** (cupy, cupy; tiky, tiky, ťak; jejej, jejej; ham, ham, ham; klepy, klep, klepy, klep; mňau, mňau; méé mé, méé mé; kráky krák, kráky krák aj.), která se často opakují za sebou. Využívání citoslovce patří k charakteristickým rysům Hrubínovy dětské poezie. Především ve sbírce *Říkejte si se mnou* jsou používána **vlastní jména** dětí (Jitka, Anička, Marie, Honzík, Pepík, Tonda aj.) a **toponyma** (Kostelec, Praha aj.). Autor často využíval typické **fráze lidové poezie** (hali, beli, haliky; houpy, houpy, houpy; aj.).

Pokud jde o tropy, důležitá je v Hrubínově tvorbě pro děti **personifikace**, například ve verších: vždyť stačíš, malá slzičko (*Pláč a smích*); trávě však to nevadí, / ona už si poradí, / a když vstane Janička, / vstane i ta travička (*V trávě*); a kampak, slepičko, / schováš to vajíčko? (*Vajíčko*); kam mě, brusle, donesete? / nepojedu, kam vy chcete (*Na bruslích*); kapře, kapře, kapříčku, / vím, proč máš rád vodičku (*Vánoce*); vrabec kolem letí, / ptá se milých dětí (*Zvědavý vrabec*); větře, větře, vrať mi draka (*Drak*); kočky vaří knedlíky (*Kočky*); ječmen syčí mezi vousy: / „ptej se pšenice, vzpomenou si!“ (*Kuřátko a obilí*); „umíš-li to, tak si sněz! / na másle jsem pěkně zpíval (*Dědečkův koblížek*) aj. Vyskytuje se hlavně proto, že v básních a veršovaných pohádkách zvířata, ptáci, ryby, dokonce i neživé předměty (koblížek, obilí aj.) umějí mluvit a chovají se jako člověk. Lze říci, že personifikace je pro dětský svět nevyhnutelná. V dětských básních se vyskytuje

také **metaforické přirovnání**: celé jako z cukru bílé (*Prasátko*); potom však mě máma chytí, / jako rybu táhne ven (*Vánoce*); ryju jako krtek (*Týden malých zahradníků*); co dám tomu človíčku, / aby rostl jako z vody (*O Palečkovi, který vyrostl*) aj. a **hyperbola**: za ním utíkají ovce, / dobře sto ovec (*Pasáček Honza*) aj. (viz čtvrtá analýza ve čtvrté kapitole).

Co se týče figur, ve třech vybraných knihách se nejvíce objevuje **epizeuxis**: vzbud' se, vzbud' se, malička (*Ranní sluníčko*); česej, česej, hřebínku (*Česej, česej, hřebínku*); voní, voní poupátko (*Květy*); cachty, cachty, ždímy, ždímy (*Máma pere*); v pondělí, v pondělí (*Týden malých zahradníků*); jedem, jedem (*Na saních*); pípá, pípá, nožky bolí (*Kuřátko a obilí*); v lese bum, bum, bum (*Paleček a jeho kamarádi*); hloupá liška čeká, čeká... (*Pohádka o chytrém Budulínkovi*); táhnou...táhnou... (*Pohádka o veliké řepě*) aj. A dále se objevují **anafora**: kvůli tobě voní, zpívá, / kvůli tobě motýli (*Hajej, spinkej*); nerad za packu se vodí, / nerad jako lidi chodí (*Pejsek*); zač mu prodá vejce. / zač to vejce pěkné? (*Kuřata*); jen co květy na zem shodím, / jen co zelenáčky zrodím, / jen co svoje mladé plody (*Pohádka o chytrém Budulínkovi*) aj., **epanastrofa**: co ta očka vidí? / vidí, vidí lidi (*Očka*); Honza honí skopce z kopce, / z kopce na kopec (*Pasáček Honza*) Cachty, cachty, máchá prádlo, / prádlo, které prve spadlo (*Máma pere*) aj., **pleonasmus**: když ráno, raničko vstanu, / probudím panenku, pannu (*Panenka*); počkej chvilku, chvilíčku (*Rohlíčky*); úhoříčku, úhoři (*U řeky*) nosík, nosík, nos (*Hlava*) aj. a jen v souboru *Dvakrát sedm pohádek* **aposiopese**, která patří k syntaktickým figurám, například udělali bác... (*Malá pohádka o řepě*); hop a hop a hop... (*Dědečkův koblížek*) aj.

Z dalších figur se objevuje také **apostrofa** (např. oslovení dětí: Janičko, Frantíku, Honzíku, Ondřejíčku aj. nebo: malá slzičko, kůzlátko, rohlíčku, kapře, větře, koblížku, pejsku aj.).

Jak již bylo výše uvedeno, v Hrubínově poezii pro děti se bohatě vyskytují tropy a figury, které jsou používány zejména v uměleckém díle pro dospělé. Jeho dětská tvorba je kvalitní a vždy k dětem promlouvá, proto je dodnes aktuální. Není možné považovat tvorbu pro děti jen za okrajový zájem autora. Hrubín se vedle práce pro dospělé z celého srdce věnoval dětské poezii.

4. Analýza čtyř vybraných básní

V této kapitole jsou analyzovány čtyři vybrané básně: *Dobrou noc, dobrý den*; *Ovečky*; *Perníková chaloupka* a *Na bruslích*. Podle jejich názvu je vidět, že každá báseň má jiné motivy: dva kontrastní motivy, motiv zvířat, pohádkový motiv a motiv dětské hry. Z hlediska formálního, jazykového, zvukového nebo obsahového najdeme různé charakteristické rysy.

4.1 *Dobrou noc, dobrý den*

Hned budu spát, postýlko,¹

X x X x X x X

jen co zhasne světlýlko,

X x X x X x X

skrčím se a zavřu očka,

X x X x X x X x

slunko na mne ráno počká.

X x X x X x X x

Zašimrá mě, zalechtá mě,

X x X x X x X x

a já rozběhnu se k **mámě:**

Xx X x X x X x

Mámo, už je zase **den,**

X x X x X x X

slunce svítí do **oken!**

X x X x X xX

(Hrubín, *Svit', sluníčko, svit'*)

(X = těžká doba [teze], x = lehká doba [arze])

Báseň pro děti *Dobrou noc, dobrý den* z Hrubínovy sbírky *Svit', sluníčko, svit'* se skládá z dvou čtyřveršových slok (strof). První dva verše první sloky a poslední dva verše druhé

1

Tučně jsou vyznačeny rýmy, tj. Jejich opěrné hlásky i rýmové podstaty.

sloky jsou sedmislabičné, poslední dva verše první sloky a první dva verše druhé sloky jsou osmislabičné.

V názvu této básně *Dobrou noc, dobrý den* jsou již jasně vyjádřeny dva kontrastní motivy: noc a den. V rámci celé básně se rozvíjí tyto dva motivy, motiv noci v první sloce a motiv dne v druhé sloce. Vazba dvou motivů je těsná díky kontrastu noci a dne a slov ze stejného sémantického pole: spát, postýlka, zhasnout světýlko, zavřít očka v prvních třech verších první sloky vyjadřující noc; den, slunce, svítit v druhé sloce vyjadřující den. Čtvrtý verš první sloky tvoří přechod z noci do dne. Tato báseň je vystavěna na půdorysu obsahového kontrastu (a lze říci i kompozičního – osmislabičné versus sedmislabičné verše zrcadlově se střídající a tvořící rámec, a rytmického – počet těžkých dob zůstává, ale počet lehkých dob se mění ze tří na čtyři a opět se vrací na tři).

Báseň je psána spisovným jazykem. Z hlediska expresivity jsou použity prostředky stylově zabarvené, spjaté s dětskou mluvou a dětským světem (deminutiva postýlka, světýlko, očka, slunko; familiární výraz máma). V každém verši první sloky je používána zdrobnělina (postýlko, světýlko, očka a slunko). Časovým motivem jsou noc a den. Jak dítě jde spát, tak se těší na další den, a nový den dítěte začíná rozběhnutím se k mamince. Je vidět, že dítě má svou maminku rádo. Prostorovým motivem jsou domov a dětský pokoj. Co se týče tropů a figur, objevuje se personifikace (slunko na mne ráno počká, zašimrá mě, zalechtá mě), aliterace (opakování hlásek **za**: **zašimrá** mě a **zalechtá** mě), tautologie – pleonasmus (zašimrá mě a zalechtá mě), dále syntaktický paralelismus v 5. verši, který vlastně sestává ze dvou poloveršů (zašimrá mě, zalechtá mě). Objevuje se také oslovení, takzvaná apostrofa (postýlko) v první sloce a oslovení přítomné osoby (mámo) v druhé sloce.

Z hlediska zvukové organizace má tato báseň pravidelný rytmus, jedná se o čtyřstopý trochej (těžká doba a lehká doba), ve verši 1., 2., 7. a 8. s neúplnou čtvrtou stopou. Převažuje diereze, ale objevuje se i cézura: hned – bu | du – spát; do – o | ken. Báseň tedy není monotónní. V první sloce se nacházejí dva rýmy: dvouslabičný, mužský, koncový a bohatý [-týlko-] (postýlko a světýlko) na konci prvních dvou veršů a dvouslabičný, ženský a koncový tvořící rýmové echo [-očka-] (očka a počká) na konci posledních dvou

veršů. V druhé sloce se objevují čtyři rýmové shody: ženský, vnitřní a chudý rým na konci obou poloveršů prvního verše (s rýmovou podstatou **-á mě**; **zašimrá mě**, **zalechtá mě**), ženský, koncový a chudý rým na konci prvních dvou veršů (opět se stejnou rýmovou podstatou **-á mě**; **zalechtá mě** a **mámě**) a mužský, koncový a chudý rým na konci posledních dvou veršů (s rýmovou podstatou **-en**; **den** a **oken**). Z hlediska kompozičního jde o rým sdružený (aa, bb, cc, dd). Lze říci, že tato dětská báseň je pravidelně rytmiizovaná, ale ne monotónní, a pravidelně rýmovaná.

4.2 Ovečky

Ovečky, ovečky, **paste se**,
X x x X x x X x x

než hora sluníčko **odnese**.
X x x X x x X x x

Večer je na zádech **odnáší**,
X x x X x x X x x

co zlata kolem se **rozpráší**!
X x x X x x X x x

Ta hora naproti, **těšte se**,
X x x X x x X x x

sluníčko zítra zas **přinese**.
X x x X x x X x x

(Hrubín, *Svit', sluníčko, svit'*)

Báseň *Ovečky* ze sbírky *Svit', sluníčko, svit'* se skládá z šesti devítislabičných veršů. Hlavním motivem této básně jsou ovečky, které jsou již obsaženy v názvu, a dalším motivem je také sluníčko. Tyto dva motivy jsou těsné. Jak sluníčko zapadá, tak ovečky jdou spát domů a těší se, až zase sluníčko vyjde.

Ve srovnání s Hrubínovými ostatními básněmi se poměrně více objevují předponová slovesa (odnést, odnášet, rozpráshit a přinést), lze najít významový kontrast dvou sloves (odnese a přinese) a opět časový kontrast dne a večera. Prostorovým motivem je příroda, kde se pasou ovečky u hory. V této básni jsou také použita citově zabarvená slova, zdvojnásobení (ovečky a sluníčko, tj. motivy básně). Co se týče tropů a figur, nacházejí se zde metafora (zlato místo hvězd), personifikace (hora sluníčko odnese, večer je [= sluníčko] na zádech odnáší, [hora] sluníčko zítra zas přinese), apostrofa a zároveň epizeuxis (ovečky, ovečky). Lyrický mluvčí se obrací k ovečkám (kromě oslovení též ve větách „paste se“ a „těšte se“).

Metrem každého verše je třístopý daktyl (teze, arze a arze). Rým je pravidelný, sdružený (aa, bb, aa). První rým s rýmovou podstatou [-ese-] (paste se a odnese) se nachází na konci

prvních dvou veršů, druhý rým s rýmovou podstatou [-áší-] (odnáší a rozpráší) na konci třetího a čtvrtého verše a třetí rým na konci posledních dvou veršů má stejnou kvalitu jako první, tedy podstatu [-ese-] (těšte se a přinese). Všechny rýmy jsou dvouslabičné, ženské, koncové a chudé, navíc každý rým je vystavěn podobně (kombinace samohlásky, souhlásky a samohlásky), rýmová slova odnáší a rozpráší tvoří tzv. gramatický rým.

Ve srovnání s předchozí básní se jedná o báseň zcela pravidelnou bez cézur a jakýchkoli rytmických změn, básník využil ale oproti trocheji daktylu, lyrickým mluvčím zde není nutně dítě jak v první ukázce, ale spíše dospělý, který se obrací k ovečkám, nicméně téma i užitá slova odpovídají světu dětských představ. Právě k těmto slovům patří sluníčko, které se objevuje v obou básních. Autor vyjádřil především personifikací takový dětský svět, že když sluníčko svítí, probudí děti zalechtáním, a začíná nový den, když se schová za horou, je to noc.

V této sbírce se sluníčko objevuje jako nejčastější motiv, či přímo téma básně, proto lze říci, že sluníčko je klíčovým slovem. Z tohoto důvodu se i název jedné básně *Svit', sluníčko*, *svit'* stal pojmenováním celé sbírky.

Hrubín říká o dětském světě, který dospělí chápou nesnadno, následující: „Je to podivuhodný svět, jemuž se nemůžeš vnutit, který se ti hned uzavře, podíváš-li se na něj trochu svrchu, a k jehož projevu se má literátský mechanismus, jako se má k písni skřivánka vydřená gramofonová deska. Věta Vařila myšička kašičku, stále do omrzení se opakujíc, tam zní mocněji než ve světě dospělých věta hudební skladby. Slovo kytička tam dosud má bohatý, mnohobarevný obsah, je v něm srovnáno sta lučin, tisíce vůní a zvuků, a dospělý člověk marně touží obsáhnout jej jediným vdechnutím smyslů.“ (Strnadel, 1980, s. 136)

4.3 *Perníková chaloupka*

„Odkud ten náš holub letí?“

X x X x X x X x

„Letím z **lesa**, milé děti,

X x X x X x X x

vrkú, vrkú, **vrkú**.“

X x X x X x

„Cos tam viděl, **holoubku**?“

X x X x X x X

„Perníkovou **chaloupku**

X x X x X x X

u černého **smrku**.“

X x X x X x

„Viděls také **Mařenku**?“

X x X x X x X

„Jakpak by ne, **holenku**!

X x X x X x X

Viděl jsem **ji**, s **Jeníkem**

X x X x X x X

krmili se **perníkem**.“

X x X x X x X

„A když z okna na **zahradu**

X x X x X x X x

vystrčila baba **bradu**,

X x X x X x X x

nebáli se, **holoubku**?“

X x X x X x X

„Kdepak? Zamkli **chaloupku**

X x X x X x X

na cukrový **klíč** –

X x X x X

a už byli **pryč**!“

X x X x X

(Hrubín, *Dvakrát sedm pohádek*)

Dětská báseň *Perníková chaloupka* ze souboru *Dvakrát sedm pohádek* je veršovaná minipohádka. Hrubín zpracoval pohádkovou látku o Perníkové chaloupce a vytvořil svébytnou lyrickoepickou báseň pro děti. Ta se skládá z pěti slok a tří samostatných veršů. Počet slabik v jednotlivých verších kolísá od šesti do osmi (viz schéma) a v samotném závěru dochází k výrazné změně rytmu, kdy za sebou následují dva pětislabičné verše, čímž je zároveň závěr zvýrazněn zvukově i opticky.

Z hlediska rytmického tato báseň kolísá mezi třístopým (3. a 6. verš) a čtyřstopým trochejem (1., 2., 11. a 12. verš) s neúplnou stopou v 15. a 16., resp. 4., 5., 7., 8., 9., 10., 13. a 14. verši. V této básni se objevuje celkem osm koncových rýmů a z toho šest bohatých a dva chudé: jednoslabičný ženský rým [-ti-] (letí a děti) na konci prvního a druhého verše, dvouslabičný ženský rým [-rku-] (vrkú a smrku) na konci třetího a šestého verše, dvouslabičný mužský rým [-loupku-] (holoubku a chaloupku) na konci čtvrtého a pátého verše i na konci verše třináctého a čtrnáctého, dvouslabičný mužský rým s rýmovou podstatou [-enku-] (Mařenku a holenku) na konci sedmého a osmého verše, dvouslabičný mužský rým [-níkem-] (Jeníkem a perníkem) na konci posledních dvou veršů v šesté sloce, dvouslabičný ženský rým [-radu-] (zahradu a bradu) na konci prvních dvou veršů v sedmé sloce, mužský rým s podstatou [-íč-] (klíč a pryč) na konci posledních dvou veršů osmé sloky. Lze říci, že podle kompozice, i když neexistuje v této básni čtyřveršová sloka, rým je sdružený (aa, dd, ee, ff, gg, hh) s výjimkou dvou rýmů tvořících obkročný rým (bccb).

Podle názvu této básně je patrné, že hlavním motivem je perníková chaloupka s dvěma dětmi, Mařenkou a Jeníkem. Pohádkový příběh se odehrává v lese u černého smrku, kde je perníková chaloupka. Dvě děti ji našly a jedly perník z perníkové chaloupky. Stará žena, která tam bydlí, si všimla, že děti kousají do její chaloupky, ale ony se vůbec nebály. Zamkly chaloupku, a hned utekly. Autor používal typický pohádkový motiv – dobro vždy vítězí nad zlem. Na rozdíl od původní Perníkové chaloupky nebo verzí ostatních autorů Hrubínova Perníková chaloupka je mnohem kratší a zpracována jinak. Hrubín počítal s tím, že děti znají známou a typickou pohádku, Perníkovou chaloupku. Tato pohádková báseň začíná otázkou dětí, které ji znají, a končí tím, že Mařenka a Jeník hned utekli, proto je zlá stařena vůbec neměla šanci chytit. Celá báseň je založena na dialogu mezi holubem a

děťmi. Dětské otázky celý dialog zahajují i udržují, tedy jsou položeny v lichých slokách. Na tyto otázky odpovídá holub v sudých slokách. Tato báseň zachycuje dětský svět, v němž existují perníková chaloupka, cukrový klíč a holub, který umí mluvit.

V této pohádkové básni jsou použity stejně jako v předchozích básních zdvojnásobky (chaloupka, holoubek a holének²), avšak objevuje se také hanlivé slovo – baba. I když v samotné básni není nijak blíže charakterizována, děti pohádku znají a vědí, že je to zlá žena, a tak použijí tohoto výrazu. Co se týče tropů a figur, vyskytnou se personifikace, jak holub mluví s dětmi (letím z lesa, viděl jsem ji [Mařenku]), epizeuxis (třikrát citoslovce: vrkú, vrkú, vrkú) a apostrofa (milé děti, holoubku, holenku). Dále se objevují aliterace a eufonie (opakování hlásek **le**: letím z lesa, milé děti, **j**: viděl jsem ji, s Jeníkem).

2

Jako substantivum zastaralé, zpravidla jen v oslovení, jako i v této básni.

4.4 *Na bruslích*

Holky lezou za **kamna**,
X x X x X x X

že je zima náramná,
X x Xx X x X

ale správný chlapec
Xx X x X x

nepoleze za pec.
X x Xx X x

Já jsem chlapec z Nuslí,
X x X x X x

kde to všechno bruslí,
X x X x X x

než bude čas k obědu,
X x X x X x X

stokrát kolo objedu.
X x Xx X x X

(Hrubín, *Říkejte si se mnou*)

Dětská báseň *Na bruslích* ze sbírky *Říkejte si se mnou* se skládá z čtyř dvouveršových slok. Verše v první a čtvrté sloce jsou sedmislabičné, verše v druhé a třetí šestislabičné.

Rytmem je třístopý trochej v druhé a třetí sloce a neúplný čtyřstopý trochej v první a čtvrté. Cézura se objevuje v prvním a sedmém verši ve spojení: za – kam | na, než – bu | de – čas. Rytmus se tak v básni téměř nenápadně proměňuje. Tato báseň má čtyři koncové rýmy: dvouslabičný, mužský a chudý rým v první sloce (s rýmovou podstatou **-amna**; **kamna** a **náramná**), jednoslabičný ženský rým tvořící rýmové echo v druhé sloce [**-pec-**] (**chlapec** a **pec**), dvouslabičný, ženský a chudý rým (s podstatou **-uslí**; **Nuslí** a **bruslí**) a tříslabičný, mužský a absolutní rým [**objedu**] (**obědu** a **objedu**), v němž se jedná o homofonii. Z hlediska kompozičního jde o rým sdružený (aa, bb, cc, dd).

Hlavním motivem této básně je zima a zimní sport – bruslení. Stejně jako v předchozích básních je hlavní motiv vyjádřen již v názvu. Hrdinou této básně je malý sportovec, který se sám představuje jako správný chlapec z Nuslí. Ve srovnání s tím, že v zimě jsou holky stále doma, ten malý hrdina se nebojí zimy, proto je pořád venku a rád bruslí. Ten kluk je velmi aktivní. V celé básni se objevují různé kontrasty, například holky a chlapce, tepla a zimy, domova a venku, konkrétnosti (*já* jsem chlapec z Nuslí) a obecnosti (kde to *všechno* bruslí). Objevuje se konkrétní motiv místa, a to Nusle.

Tato báseň je psána spisovným jazykem. Na rozdíl od ostatních básní není použita zdobnělina (ačkoliv chlapec v podstatě zdobnělinou je) ani personifikace. Nachází se však jeden druh tropu, hyperbola (stokrát kolo objedu).

Hrubín vytvořil čtyři básně pro děti na motivy noc a den, ovečky, perníková chaloupka, zimní bruslení. Tyto čtyři básně jsou v podobě říkadla srozumitelné, mají pravidelný, nebo téměř pravidelný rytmus (až na některé části básně Perníková chaloupka). Jako metrum se objevuje zejména trochej s výjimkou básně *Ovečky* psané v daktylu, dále je příznačný pravidelný sdružený rým. S výjimkou básně *Na bruslích* se v básních hojně objevují zdobněliny, personifikace, oslovení aj. Ve srovnání s ostatními je proto báseň *Na bruslích* především jazykově dospělejší a obsahově realističtější.

Závěr

František Hrubín je jedním z nejvýznamnějších českých spisovatelů dvacátého století, vedle J. V. Sládka největším tvůrcem dětské poezie a představitelem literatury pro děti. Kromě dětských časopisů, do nichž psal, vydal řadu dětských knih. Je možno říci, že mnoho lidí, kteří se narodili a prožili dětství v České republice, zná aspoň jednu Hrubínovu knihu pro děti.

Již z názvů Hrubínových dětských básní jsou poznat jejich různé základní motivy, například motivy částí těla, zvířat, slunce, rostlin, dětské hry, čtyř ročních období, kontrastní nebo pohádkový motiv aj. Tyto bohaté a konkrétní motivy též pomocí ilustrací v dětech vyvolávají obsahově určitý zájem. U všech Hrubínových básní se nacházejí hezky barevné a zajímavé obrázky.

Soubor *Dvakrát sedm pohádek* obsahuje lyrickoepické básně pro děti. Hrubín zpracoval látky známých lidových pohádek a vytvořil svébytné veršované pohádky. Používal typický pohádkový rys – dobro vždy vítězí nad zlem, a odstranil krutost nebo bezohlednost, které se objevují v původních verzích lidových pohádek. Hrubínovi malí hrdinové se ničeho nebojí. Jeho veselé a radostné pohádky vždy šťastně končí, aby se dětem líbily. Ve sbírce *Říkejte si se mnou* vyjadřuje autor především život venkovských dětí s rodinou a zvířaty. Básně z této sbírky jsou veselé a vtipné, dokonce některé básně si hrají se slovy a jednotlivými hláskami a využívají paronomázie. Ve sbírce *Svit', sluníčko, svit'* se autor snažil zachytit dětský svět plný slunce. I když některé básně mají poučnou tendenci, jsou vždy laskavé.

Je patrné, že se Hrubín poezii pro děti věnoval z celého srdce, že žil stále upřímně stejně jako děti. Psát dětské básně bylo pro něho přirozené, což sám často komentoval. Dokázal se svým dílem přiblížit dětem i jejich upřímnému světu, poněvadž on sám byl vlastně otcem dvou dětí, dobře dětem rozuměl a dobře dětský svět znal. Vytvořil básně pro své děti (a nejen pro své) a i jeho vlastní děti samy doplňovaly k básním své nápady. Spolupracoval i s dětmi z výtvarného kroužku. Tyto děti mu poslaly své obrázky, ve kterých se často objevuje slunce. Básník dobře věděl, že slunce je v jejich vnímání světa velmi důležité. Slunce je proto jedním ze základních motivů autorova díla pro děti.

Hrubínovy básně pro děti se skládají z různých počtů slok o různém počtu veršů. Ve veršovaných pohádkách ze souboru *Dvakrát sedm pohádek* je velmi často využíván dialog. Básně pro děti psal básník spisovným jazykem, ale jen málo používal přídavná jména. Věděl, že děti předškolního věku přídavná jména, která hlavně rozvíjejí podstatná jména a vyjadřují vlastnosti, ještě neovládají ve velké míře. V dětských básních se vyskytují zdvořnliny, opakování stejných slov, veršů nebo slok a různé typy figur, například epizeuxis, anafora, epanastrofa, pleonasmus, aposiopese, apostrofa, aliterace aj. V knihách *Říkejte si se mnou* a *Dvakrát sedm pohádek* jsou hojně použita citoslovce, která se opakují za sebou. Využívání citoslovcí, vlastních jmen dětí, konkrétních míst a typických frází lidové poezie patří k charakteristickým rysům Hrubínovy poezie pro děti. Co se týče tropů, v básních se objevují metaforické přirovnání, metafora, hyperbola a nejčastěji personifikace, která pomáhá vyjádřit dětský svět. V Hrubínově poezii pro děti zvířata, ptáci, dokonce i neživé předměty mluví a chovají se jako člověk. Personifikace je pro dětskou poezii důležitá.

Poezie pro děti předškolního věku bývá často předčítaná nejspíše rodiči, protože ještě nejsou schopny číst a vnímají verše zejména sluchově. Předčítání dětem do jisté míry pomáhá k rozvoji jazykových schopností a vyvolává v nich zájem o knihy, až budou číst samy. Hrubín se snažil psát dětskou poezii stejně kvalitně jako básně pro dospělé. V jeho poezii pro děti se objevují i výrazy příznačné pro umělecké dílo především figury a tropy, proto lze říci, že jeho dětská poezie se může stát přípravou dětí pro pochopení obsahově, jazykově i formálně mnohem náročnějších básní.

Poezie pro děti je také memorovaná, proto jsou důležité pravidelný rytmus a rým. Hrubín používal nejčastěji sdružený rým a trochejský rytmus, které jsou jednodušší a dětem bližší než ostatní typy rýmu a rytmu. Základem Hrubínovy poezie pro děti je lidová poezie, a to především říkadlo, které považoval autor sám za vzor ideálních dětských básní. Hrubínova poezie pro děti je proto pravidelně, ale přirozeně rytmizovaná a rýmovaná. V jeho dětských básních se však objevují také cézury, aby nebyly monotónní. Nejen z hlediska zvukového, ale i formálního, jazykového a obsahového jsou jeho básně pro děti rozmanité. Na základě ideálního vzoru – říkadla vytvořil Hrubín svébytné moderní básně zachycující dětský svět.

Hrubínova poezie pro děti je srozumitelná, vtipná, radostná, plná lásky a naděje, dětem přeje štěstí a pomáhá jim poznávat okolní svět. Nikdy nepsal dětskou poezii jen pro svůj okrajový zájem, právě naopak se jí z celého srdce věnoval. Lze říci, že se básníkovi podařilo dětský svět skutečně vystihnout, a že tak k dětem jeho dílo promlouvá.

Seznam použité literatury

Prameny:

HRUBÍN, F. *Dvakrát sedm pohádek*. Praha: Albatros, 1982.

HRUBÍN, F. *Říkejte si se mnou*. Praha: Albatros, 1985.

HRUBÍN, F. *Sviť, sluníčko, sviť*. Praha: Albatros, 1976.

Sekundární literatura:

BENEŠ, B. Úvod. Lidový veršovaný projev, dětské písně a říkadla. Písně mládeže a dospělých. Drobné folklórní žánry. In: *Česká lidová slovesnost*. Praha: Odeon, 1990. ISBN 80-207-0181-8. S. 7–168, 238–252.

BRAVEC, J. Vývojový smysl Hrubínových prací pro děti. In: *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. S. 83–113.

ČEŇKOVÁ, J. Teorie vzniku pohádek a adaptace lidové pohádky. In: ČEŇKOVÁ, J. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X. S. 107–126.

ČEŇKOVÁ, J. Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury. In: ČEŇKOVÁ, J. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X. S. 11–21.

ČUKOVSKIJ, K. *Od dvou do pěti*. Praha: Albatros, 1975.

FORMÁNKOVÁ, V. K jazykovému stylu Hrubínových dětských veršů. In: *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. S. 151–180.

HÁJEK, J. Františku Hrubínovi k narozeninám. In: *Osudy a cíle*. Praha: Československý spisovatel, 1961. S. 60–65.

HEŘMAN, Z. O jednotě lyrika a tvůrce pro děti. In: *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. S. 9–82.

HRUBÍN, F. *Kolik je sluníček*. Praha: Albatros, 1973.

HRUBÍN, F. *Za hvězdné noci*. Praha: Československý spisovatel, 1981.

CHALOUPKA, O. *O literatuře pro děti*. Praha: Československý spisovatel, 1989.

CHALOUPKA, O. – NEZKUSIL, V. – MIRVALDOVÁ, H. *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985. S. 84–88, 143–148, 374–380.

KARFÍKOVÁ, V. V tradici naší dětské poezie. In: *Čtyři studie o Františku Hrubínovi*.

Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1960. S. 115–149.

Lexikon české literatury 2/I H-J. Praha: Československá akademie věd, 1993. ISBN 80-200-0468-8 (1. svazek). S. 329–334.

RAMBOUSEK, J. Interpretace básní. František Hrubín. In: *Nesoustavná rukověť české literatury*. Praha: Torst, 2003. ISBN 80-7215-204-1. S. 460–464.

SIEGLOVÁ, N. Vývoj poezie pro děti. In: ČEŇKOVÁ, J. a kol. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X. S. 49–85.

STRNADEL, J. *František Hrubín*. Praha: Československý spisovatel, 1980.

ŠUBRTOVÁ, M. a kol. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež II*. Praha: Libri, 2012. ISBN 978-80-7277-506-4. S. 121–122, 176–178, 367–369.

VÁCLAVEK, B. Teorie písně lidové a zlidovělé. In: *Písemnictví a lidová tradice*. Praha: Svoboda, 1947. S. 15–77.

VŠETIČKA, F. Hlas Františka Hrubína. In: *Čtyři hlasy*. Ostrava: Profil, 1989. ISBN 80-7034-007-X. S. 151–187.

Terciární literatura:

ERBEN, K. J. *Prostonárodní české písně a říkadla (1. svazek)*. Praha: Panton, 1984. S. 23–110.

HRABÁK, J. – ŠTĚPÁNEK, V. *Úvod do teorie literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. S. 112–147.

LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem*. Jinočany: Nakladatelství H&H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

PETRŮ, E. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2006. ISBN 80-85839-44-X. S. 107–128.

SLÁDEK, J. V. *Zlaté slunce, bílý den*. Praha: Albatros, 1995.

Slovník spisovného jazyka českého. II. H-L. Praha: Academia, 1989.

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1446-7.